

O kotouči a žufánku

LENKA
KAPSOVÁ
překladatelka

ZTRACENÍ V JAZYCE

Díky médiím se náš svět propojil jako nikdy předtím. Sdílíme, vyměňujeme si – a jako při každém dávkování tím mnohé získáváme a o něco přicházíme. Stírají se mimo jiné krajové rozdíly v jazyce, a tak se přimlouvám: pojďme fandit každému pěknému nářečnímu slovu, které se zatím drží!

Udělal jsem malý průzkum, která slova ještě aktivně žijí. Možná proto, že gastronomie rozmanitosti přeje, si v boji s globalizací výtečně vede bramborák. V jižních Čechách je to *cmunda*, ovšem jak se blížíme k Plzni, stává se z něj *vošouch*. Ve středních Čechách je zase pouhým bramborákem. Ještě že můžeme obloukem pokračovat na východ, kde se vynoří jako *křápanec* (dříve též *kramflek*). Ani nádobí na tom není špatně – *šufánek* či *žufánek* (naběračka) se statečně drží i u nejmladší generace Moravanů přestěhovaných do Prahy, někdy i *křídlaškrídla* (poklice). Količky na prádlo jsou *kramlíky*, *kramličky* nebo *klamerky*. Vynikající skóre pestrosti obecně mají všelijaká *hebla*, *hebedi* a *klumprty*, co najdete doma nebo v kůlně. Zvlášť dobře je na tom kolečko – u nás doma se mu říká *trakař*, ale manžel z Plzně mě dostal slovem *radvánc* a na Moravě mají *kotouč*.

Zvlášť dobře je na tom kolečko – u nás doma se mu říkalo nepřesně *trakař*, ale manžel z Plzně mě dostal slovem *radvánc* a na Moravě mají *kotouč*

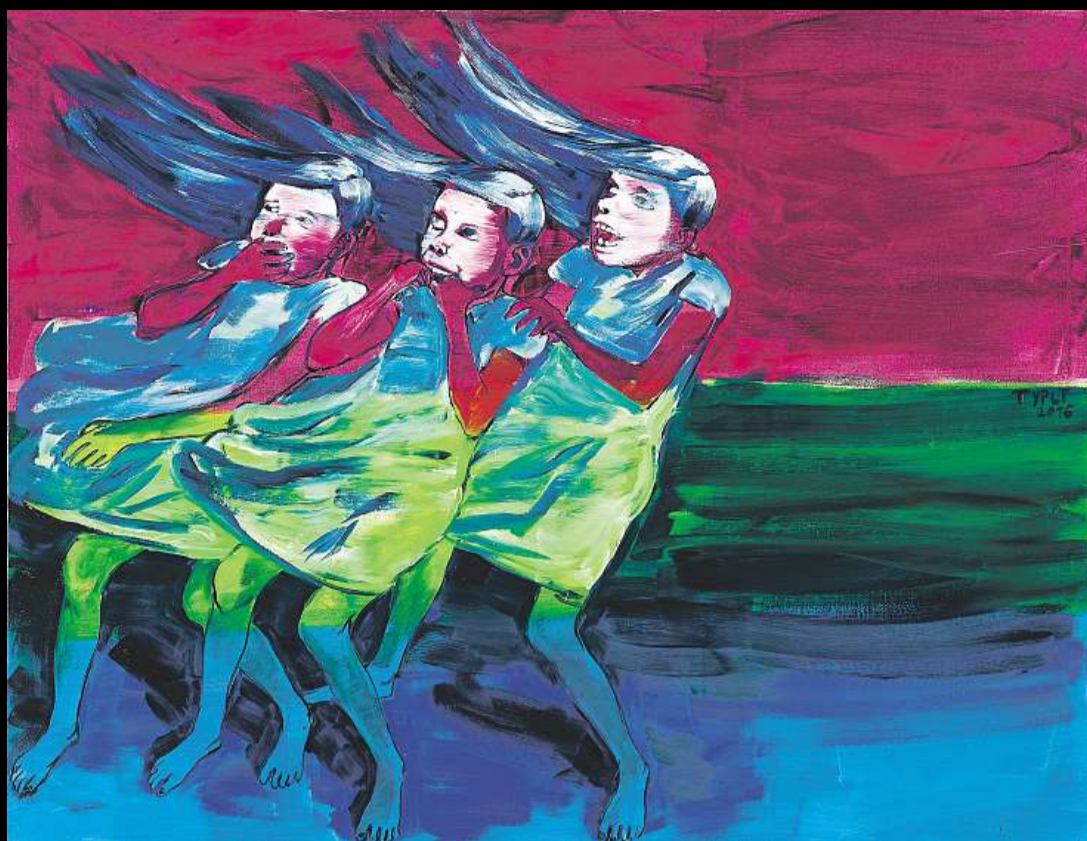

Přes *kotouč* se dostáváme k posunům ve významu slov: nešlo mi na rozum, jak plot z dřevěných tyček může být na sever od Plzně *hradba* nebo že větvi se říká *suk*. Dva Moravané (Brno versus Opava) se doma do krve hádali, jestli je talíř na hlavní chod *plochý*, nebo *plytký* – ještě že našli kompromis a dohodli se, že bude *mělký*.

Při pátrání po nářečích se úžasné rozkrývá historie. Bývalé Sudety se například vymykají všem pravidlům, protože byly po odsunu osídlené lidmi ze všech koutů. Kolem Jihlavy zase existuje takzvaný jazykový ostrov související s těžbou stříbra ve 13. století, kdy se tam stáhli havíři z celé Evropy. Nasbírala jsem spoustu úžasných slov i reálií: z Chomutova *polopárek*, od „Budějce“ *pikador* a *spačák*, z Třebíčska *lavčák* nebo *tumlovat se*, od Mladotic sloveso *kubalit*. Že nerozumíte? Zeptejte se někoho, kdo je odtamtud!

Ještě rafinovanější jsou rozdíly ve tvarosloví – jdou tak pod kůži, že za jejich spisovnost je leckdo ochoten vložit ruku do ohně. Děti se smějí plzeňské babičce, že říká „já tě to hlám“ a „neštví mě“, ale ona jen kroučí hlavou, co je na tom legračního. Manžel se mě jednou zeptal, jestli se dá v odborné studii použít tvar „zabývá se Mozartovo hudbou“. I přes můj záchvat smíchu dokázal jeho přínos ohájit: tvar „Mozartovou“ vnímá jako 7. podobu „Mozartova“, nikoli přivlastňovacího „Mozartova“ (resp. přirozenější Mozartovo, jak ví každý od jihu až po západ Čech). Má kamarádka, redaktorka z Brna, zase obhajuje přijatelnost slova *ložit*, protože podle ní lépe vystihuje nedokonanost děje než slovo *lézt*. Není na tom něco?

Jazyk je zkrátka bohatství, a tak vznáším návrh. Zavedeme CHJO (chráněné jazykové oblasti) a pokaždé, když se Středoevropské vysměje Moravanovi, že říká *čupni si* nebo *rozžni*, zaplatí deset korun do fondu ochrany jazyka. A pokud ne, dostane *po čuni*.

GALERIE

Poťouchlé sestry. Drobné zlomyslnosti. Konečně se dočkaly. První velký trest.

Obraz *Velká panika* od Lubomíra Typlta je součástí kolektivní výstavy *Příběh dne(s)* v Galerii moderního umění v Hradci Králové. Výstava je otevřena do 21. května

Dělníci, volte identitu

Osobní výběr ze světového tisku

Proletáři nemají co ztratit, leda své pokovy, psali Marx a Engels v *Komunistické manifestu*. Ale to už je pryč, jak ukazuje i debata v rodné zemi Marxe a Engelse. Lídr sociální demokracie (SPD) Martin Schulz jako by říkal: Okovů jsme vás už zbavili, teď ještě uhájíme vaši identitu.

Politika identit byla vlajkovou lodí progresivní západní levice čtyřicet let. Mířila na menšiny. Jak ale naznačuje text *Naše vlast* levicového intelektuála Jakoba Augsteina na webu *Spiegel Online*, Schulz cílí na identitu většiny (někdo by řekl německých domorodců).

Augstein se odráží od Schulzovy teze, že „postaví do středu zájmu tvrdě pracujícího člověka“ a jeho „důstojnost“. Co to znamená? Samozřejmě že sociální spravedlnost, ale též identita. Jenže zatímco sociální spravedlnost se musí vybojovat vůči kapitálu i koncernům, tak identita vůči migraci. Takto vykládá Schulzův program Augstein a vzápětí dodává: To téma je pro levici nebezpečné. V teorii je cizinec její přítel, ale v praxi je přistěhovalec zdrojem starostí. A je-li úkolem levicové vlády solidarita s pracujícími, patří k tomu i ochrana vlasti.

Například: v žádné školní třídě by neměl podíl žáků, jejichž mateřštinou není němčina, překročit 25 procent. Augstein se ptá: „Kolik rodičů i učitelů by poděkovalo SPD, kdyby tento bod přijala do svého programu? Co znamená vlast v podmínkách globalizace? Sociální demokracie by na to měli mít odpověď.“ Aby zdůraznil, že nemluví jen za sebe, cituje šéfa Böllovy nadace Bastiana Hermissona z jeho projevu na sjezdu Zelených: „Zacházeli bychom se střední dělnickou vrstvou jako s kulturní spodinou, kdybychom její způsob života a hodnotové představy prohlásili za zastalé.“

Našinec si říká, že německá levice nechce dopadnout jako Hillary Clintonová,

ZBYNĚK
PETRÁČEK
komentátor LN

ROZCESTNÍK

Jako by elity německé levice tušily, že proletariát může kromě okovů ztratit i podporu své tradiční strany. A jako by proto reflektovaly poučení z vývoje v USA.

jejíž demokraté loni natolik zlomili hůl nad tradičními dělníky, až „bílý odpad“ hlasoval pro Trumpa a přispěl k jeho vítězství. Jako by elity německé levice tušily, že proletariát může kromě okovů ztratit i podporu své tradiční strany. A jako by proto reflektovaly „poučení z krizového vývoje v USA“.

Henryka Brodera na webu *Osa dobra* zaujala *Agenda pro přistěhovaleckou společnost*. V tom dokumentu spolkové vlády stojí, že v přistěhovalecké společnosti se konflikty řeší „konstruktivně“ – skrze „vyjednávací procesy spočívající na toleranci a respektu ke každé a každému“.

Broder se chmuří: „Zákony a pravidla pro všechny patřily věřejšku. Zítra se bude vše vyjednávat s tolerancí a respektem ke každé a každému.“ Broderovi tu prostě schází slovo *všichni* coby vyjádření nejmenšího společného jmenovatele,

na jakém se shodne celá společnost. Ta se naopak atomizuje a individualizuje na každou a každého.

Výraz ohrožení akademických svobod je burcující. Ale i tu schází univerzální jmenovatel. Stačí nahlédnout do médií.

V *The New York Times* píše o ohrožení akademických svobod na Středoevropské univerzitě v Budapešti její rektor Michael Ignatieff. Nový zákon Orbánova „autoritativního režimu“ narušuje autonomii univerzity, neboť jí dává pod kontrolu maďarské vlády – ta získá třeba pravomoc rušit pracovní povolení přednášejících ze země mimo EU.

Jiný úhel nabízí Helen Pluckroseová v magazínu *Areo*. V článku o odporu pokrokařů k racionální vědě připomíná „případ“ Charlese Murraye. Slavnému sociologovi (v češtině mu vyšly knihy *Příliš mnoho dobra* a *Šťastí lidu*) studenti zabránili přednášet na americké Middlebury College – jen proto, že jeho názory nejsou dost pokrokové. Ano, jsou polemické, ale právě univerzitní půda přece byla fórem polemik. Už není? Scéna, jak čtyřiasedmdesátiletého akademika odvázejí autem před hněvem a kameny „pokrokových studentů“, naznačuje zneklidňující odpověď.

Také Tamara Wernliová v listu *Basler Zeitung* se soustředí na akademickou svobodu projevu. Žebříček na webu *Siked* říká, že 94 procent vysokých škol v Británii svobodu projevu omezuje – ať už reglementací pozvaných přednášejících, či pořizovaných tiskovin. Londýnská univerzita vyřadila z odběru listy *The Sun*, *Daily Mail* a *Daily Express*, neboť prý šíří nenávisť ve společnosti.

Udělejte si malý test. Co ohrožuje akademické svobody více: byrokratické zásahy státu proti škole jako instituci? Svěvole studentů proti nositelům nepohodlných názorů? Nebo cenzorské zákroky vedení školy, které studentům (i žurnalistikám!) určují, co nemají číst?

Červený knoflík

VLADIMÍR
KARPENKO
fyzikální chemik

VĚDECKÁ LEKCE

Bylo nebylo. To druhé je správně. Přesto se to, co nebylo, jednou těší mimořádné životnosti. Třeba legenda o pražském rabínu Löwovi, jenž měl zhotovit z hlíny golema, bytost, která poslouchala jeho příkazy a prováděla je. Také víme, že jednou, odchází do synagogy, zapomněl golema „vypnout“ a ten začal všechno ničit. Rabi se musel vrátit a vyjmout z něj šém, snad pergamen s tajemným slovem. Golem tím skončil. Podle jiné, polské legendy, jakýsi rabín rovněž vyrobil z hlíny golema, ale ten začal růst. To bylo hrozné, rabín si nebezpečí uvědomil, ale umělá bytost už byla větší než on. Nařídil jí proto, aby mu rozvázala tkaničky u bot, takže obr se musel sehnout. V tu chvíli mu rabi vyňal šém (snad z čela) a gigant se změnil v hromadu hlíny, která rabína zavalila a usmrtila.

„Umělá inteligence pracuje v jiné časové stupnici, že vy v okamžiku, kdy vaše neurony ukončí přemýšlení slovy ‚měl bych něco udělat‘, jste už prohráli.“

Dnes nepoužíváme hlínu, ale úplně jiné materiály – a výsledkem jsou stále dokonalejší roboti. Třeba ten, který nedávno začal vyhrávat v pokeru. Není pak divu, že se stále víc hovoří a píše o umělé inteligenci – o systémech, které by svou dokonalostí soupeřily s člověkem či ho i překonávaly. Podle jedněch něco takového nepředstavuje žádnou hrozbu, druzí se naopak obávají už teď. Zatím nevíme, kdo má pravdu; nemilí je, že se to pozná, teprve až bude dostatečně dokonalá umělá inteligence na světě.

„Vývoj dokonale umělé inteligence by mohl znamenat konec lidské rasy,“ soudí Stephen Hawking. A do nemalé míry mu přizvukuje i počítačový odborník Eliezer Yudkowsky, podle kterého je možné postavit jakýsi supermotek, který by byl až milionkrát rychlejší, než je ten lidský. Jinými slovy: to, nad čím náš mozek přemýšlí rok, by takový stroj dokázal za jedenatřicet sekund. Tisíceletí lidského uvažování by zvládl za osm a půl hodiny, protože „umělá inteligence pracuje v jiné časové stupnici, že vy v okamžiku, kdy vaše neurony ukončí přemýšlení slovy ‚měl bych něco udělat‘, jste už prohráli,“ říká Yudkowsky. Tedy žádný optimismus.

Ten však chovají jiní vědci. Anglický matematik a informatik Alan Winfield zastává názor, že to všechno platí jen za podmínky „kdyby“. Takže: kdyby se vůbec povedlo něco takového sestavit a kdyby stroj vybavený umělou inteligencí opravdu zcela pochopil, jak to všechno funguje, a kdyby se dokázal sám zdokonalovat... A tak dále, samá „kdyby“. Nakonec tedy, kdyby náhodou začal jednat škodlivě, nebezpečně a kdybychom ho nedokázali vypnout, pak – uzavírá vědec – „bychom opravdu měli problém“. Soudí však, že takové riziko sice není nemožné, ale je nepravděpodobné.

Na to vypínání v případě hrozby navazuje výkonný ředitel Google Eric Schmidt: „Nemyslete, že by lidé zaznamenali, že se něco takového děje? A myslíte, že by se nepustili do vypínání těchto počítačů?“ Proto by podle něj měla mít umělá inteligence „velký červený knoflík“, aby se dala vypnout. Včas.

Ale kdy je „včas“? Vraťme se do legend. Zdá se, že Rabi Löw použil červený knoflík včas. Jeho polský kolega se se už ale opoždil.